

svetov: islama, Indije in Kitajske. Trije gospodarski svetovi, ki bi jim zaradi res nestalnega skupka vendarle lahko rekli tudi gospodarski svet. V to mešanico v tem času aktivno posega tudi evropski gospodarski svet. Na žalost pa se je Braudelu zaradi obilice snovi celosten pregled tega gospodarskega sveta zdel nemogoč, ter je zato »ob vseh tveganjih in nevarnostih poskušal pokazati širino in novost porajajočih se vprašanj ob enem samem zgledu«²⁰, zgledu Indije.

Evropa v primerjavi z Neevropo še ni povsem prevladujoča. Šele industrijska revolucija je Evropi omogočila vzpon na svetovni prestol. »Podoba svetovne zgodovine od let 1400 ali 1450 do let 1850–1950 je podoba nekdanje enakosti, ki se je zaradi delovanja večstoletne neuravnovešenosti, začete že ob koncu 15. stoletja, nazadnje sesula.«²¹ Industrijska revolucija je tako začetek nove dobe. Revolucija pa se ni pojavila kar na enkrat, ona je rezultat predhodnih dob, ki so jo omogočile in ki delno živijo še danes. Industrijska revolucija kot rezultat zgodovine in kot začetek nove dobe je zato logičen zaključek pričujoče knjige. In to zelo dobro napisan zaključek.

Knjiga je napisana z dialektiko sedanost-preteklost, ki pa najbolj pride do izraza s sklepom, kjer avtor poizkuša dokazati, da velja tridelna razdelitev – materialna civilizacija, tržno gospodarstvo in kapitalizem – tako danes (leta 1979) kakor včeraj. Vendar ima sklep, po mojem mnenju, veliko pomanjkljivost. Govori o kapitalističnih in tržnih podjetjih, namesto da bi spregovoril o kapitalistih in nekapitalistih. Toda na takšen način je h knjigi zelo težko kritično pristopati. Če jo hočeš kritizirati, ne moreš kritizirati le določenih delov, kritizirati jo moraš kot celoto. Ali še bolje, ne smeš se strinjati z njegovo filozofijo zgodovine. Šele takšen pristop ti omogoči res ostro kritičen pristop do knjige. Če kritiziraš le drobcen del in pri tem celoto pustiš pri miru, potem ne kritiziraš.

Končno pa se velika vrednost te knjige kaže tudi v naukih, ki so iz zgodovine razvidni za sedanost, saj »mar ni skriti cilj zgodovine in njena najgloblja spodbuda prav pojasnjevanje sodobnosti?«²² Knjiga venomer opozarja, da so možnosti udejanjanj sedanjih dejanj globoko pogojena s preteklostjo. Do revolucionarnih sprememb pride šele po dolgotrajni predhodni evoluciji, ki radikalno spremembo omogoči. Sedanjosti ne moreš spreminjati na ukaz, kajti zgodovini ne moreš ubežati. Kakšen lep nauk, ki venomer ruši lažne iluzije in pričakovanja, ki so se in se še pojavljajo tudi pri naši slovenski poti, vodeni nazaj v prihodnost.

²⁰ Fernand Braudel: Čas sveta II, str. 150.

²¹ Prav tam, str. 196.

²² Prav tam, str. 302.

Andrej Pančur

Ema Umek, **Erbergi in dolski arhiv**. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991. (Publikacije arhiva Republike Slovenije, Inventarji. Serija Graščinski arhivi: zv. 5). 1. del 1991. 250 strani, 2. del 1992. 262 strani.

Arhiv Republike Slovenije je v okviru svojih publikacij izdal zelo pomembno, temeljito in zajetno delo arhivskega svetnika dr. Eme Umekove s katerim je avtorica poravnala dolg za Slovence zaslužne plemiške rodbine Erbergov, ki je bila v mnogih pogledih pozabljena in v povojnem obdobju celo zamolčana kot mnoge druge plemiške rodbine na Slovenskem.

Predhodnik današnje graščine Dol (Lusttal) pri Ljubljani je bil grad Osterberg, ki se omenja prvič v listini leta 1256. V 14. stoletju so bili imetniki gradu pl. Hertenbergi, pozneje pl. Gallenbergi, ki so leta 1540 prenesli svoj sedež v Dol. Jurij pl.: Gallenberg je kot zadnji možki potomec padel v bitki pri Bihaču leta 1526. Takrat so prišli v posest Dola in Osterberga pl. Raspi. Končno so Dol kupili Erbergi leta 1688 in ostali njega lastniki do leta 1882.

Erbergi so bili pomembna plemiška rodbina na Kranjskem, ki je dala v času od 17. do 19. stoletja, ko so izumrli, kar precej deželnih uradnikov, pravnikov, duhovnikov, univerzitetnih profesorje, diplomatov, ljubiteljev in zbirateljev umetnin in arhivskega gradiva. Znamenita sta predvsem dva člana te rodbine: Janez Daniel baron Erberg (1647–1716), pravnik, ki je med prvimi začel urejati arhivsko gradivo dolske graščine, in Jožef Kalasanc (1771–1843), ki je posvetil izredno skrb varstvu arhivskega gradiva, bil tudi avtor Poskusa osnutka za literaturno zgodovino Kranjske. Igral je pomembno vlogo tudi na dunajskem dvoru. Leta 1804 je dobil naziv komornika, v letih 1805 do 1806 je bil član provizorične deželne uprave, od 1795 do 1808 pa stanovski poverjenik. Njegova žena Jožefa je postala leta 1808 vzgojiteljica cesarskih otrok, naslednje leto je postal Jožef Kalasanc zgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda, kar je ostal do leta 1814. Ko se je vrnil z Dunaja, se je celo govorilo, da bo Jožef Kalasanc postal guverner kraljestva Ilirija v Ljubljani.

Ema Umek v prvem zvezku na začetku podaja zgodovinski uvod, ki vsebuje naslednja poglavja: imetniki graščin Osterberg in Dol 1256–1882, genealogija in posest plemiške družine Erberg, arhiv graščine Dol, delo na fondu po prevzemu gradiva v Deželni muzej v Ljubljani v 19. stol., gradivo iz dolske graščine v drugih arhivih, objava gradiva. Priložena je tudi genealoška tabela družine Erberg. Temu sledi popis gradiva. Fond dolske graščine je danes eden najboljšejših graščinskih fondov v Arhivu R Slovenije. Obsega 22 knjig in 220 fasciklov ter zajema čas od 1477 do 1875, s prepisi listin pa od 13. stol. dalje. Fonda ne odlikuje le njegova razsežnost ampak tudi pomembnost, ki omogoča vpogled v delovanje graščine in njenega zemljiškega gospostva in je tudi bogat vir za zgodovino Kranjske od 16. do 18. stoletja.

Delo Eme Umek je predvsem posvečeno arhivistični problematiki, pri čemer zajema vprašanje razvoja sistemov poslovanja s spisi v okviru zemljiškega gospodarstva. Na ta način pojasnjuje naše vedenje o predzgodovini arhivov na Slovenskem, prikazuje razvoj arhivistike v deželnem, kasneje državnem arhivu v Ljubljani ter predstavlja pomemben prispevek k problematiki izdelave inventarjev gosposkiških arhivov. Lastniki gosposkičin niso gradiva hranili le v posebno varnih prostorih, marveč so zanj izdelovali, v skrbi, da se ne bi izgubilo, razne repertorije. Repertorij, ki je bil sestavljen na Dolu leta 1695, ni ohranjen, pač pa ga je Umekova rekonstruirala po zapuščinskem inventarju Janeza Danijela Erberga. Ta je kupil graščino Dol leta 1688. Jožef Klasanc Erberg je izdelal nov načrt razvrščanja gosposkiških spisov po osnovi.

Ko je leta 1789 Jožef Kalasanc prevzel upravljanje svojega premoženja, se je posvetil tudi varstvu gradiva. Pod vplivom barona Žige Zoisa, Frana Breckerfelda in drugih svetovalcev je začel zbirati arhivsko gradivo Kranjske in njenih pomembnih mož. Pri tem zbiranju so mu pomagali Anton Tomaž Linhart, Jernej Kopitar, Janez Anton Suppanschtsch, Tomaž Dolinar. Njegove sorodstvene vezi z mnogimi kranjskimi plemiški družinami so mu olajšale zbiranje gradiva. V njegovo posest je prišel arhiv Gallenbergov, s katerimi so bili Erbergi v sorodstvu in svaštvo. Jožef Kalasanc je zbral tudi veliko listin in rokopisov, ki so izvirali iz jezuitskega kolegija v Ljubljani, in gradivo pomembnih plemiških rodbin na Kranjskem: Neuhausov, Strasoldov, Breckerfeldov in Gallenbergov. Omeniti je treba zanimivost v zvezi z delom dolskega arhiva, povezanim z Jožefovim delovanjem na avstrijskem dvoru. Ko je cesar Ferdinand zvedel, da je Jožef Kalasanc bolan, je 4. julija 1843 ukazal, da njegovi pooblaščenici prevzamejo vse gradivo, ki se nanaša na njegovo mesto vzgojitelja, kakor tudi pisma cesarice Marije Ludovike Erbergu. Za ta pisma je Jožef Kalasanc v svoji poslednji volji odredil, da jih položijo v njegov grob. Po Jožefovi smrti 10. julija 1843 so bili 9. avgusta predani cesarju vsi spisi zadevajoči njegovo službo vzgojitelja. Glede pisem cesarice niso upoštevali Jožefove poslednje volje.

Avtorica zelo podrobno v posebnem poglavju opisuje tudi usodo dolskega graščinskega arhiva. Ko je s smrtjo Jožefovega sina Jožefa Ferdinanda družina Erberg izumrla, so dediči, zdaj le v ženski liniji z Antonijo poročeno Attems, konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja sklenili, da bodo umetniške in arhivske zbirke prodali. Že pred tem se je že marsikaj prodalo in porazgubilo. Kljub temu je del obsežne, arhivske zbirke ostal v Ljubljani v deželnem muzeju. Velik del umetniških predmetov, rokopisov, tiskov pa so dediči prodali drugam izven dežele, kar je pomenilo veliko škodo, saj je celotna zbirka dolskega graščaka predstavljala edinstveno kulturno zakladnico. Kam je šlo to dragoceno gradivo? Arnold Luschin pl. Ebengreuth je izjavil, da so prišli mnogi najbolj dragoceni rokopisi iz Ebergove zbirke po večini v Dvorno biblioteko, Vojni arhiv na Dunaju, štajerski deželni arhiv. Poizvedbe o tem gradivu pri Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju, Avstrijski nacionalni biblioteki na Dunaju in v štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kot omenja avtorica, niso dale rezultatov.

Dolski arhiv je pred več kot sto leti, ko ga je prevzel Deželni muzej v Ljubljani, začel urejati Karel Dežman. To delo je med obema vojnoma nadaljeval Josip Mal, Ema Umekova pa po letu 1958. Njen popis gradiva je narejen po shemi, ki je bila v rabi v tedanjem arhivu LRS, zato je razvrstila gradivo v skupine: normalia, dominicalia, rusticalia, ecclesiastica, iustitialia, korespondenca, familiaria, posebno udejstvovanje. Popis Umekove je narejen zelo podrobno in temeljito, kar olajša iskanje. Formulacije vsebine spisov so jasne, kar je zahtevalo poglobljeno zgodovinsko proučevanje. Orientaciji po gradivu bo odlično služil tudi osebni in krajevni register na koncu dela. Zgodovinarji-raziskovalci Kranjske in sosednjih dežel bodo lahko na dolskem graščinskem arhivskem gradivu proučevali različne zgodovinske teme za obdobje od 16. do 19. stoletja. Naj omenimo le nekatere, ki jih pregled gradiva ponuja: posestne in premoženjske razmere fevdalnih družin ter gospodarstvo in finančno poslovanje zemljiških sosespov, obveznosti kmetov-podložnikov, zapuščinske zadeve, sodni procesi, korespondenca, zasebno življenje članov rodbin. Veliko je tudi topografskega gradiva in podatkov o vzdrževanju in oskrbovanju Vojne krajine.

Ema Umekova, je z obdelavo in ureditvijo dolskega graščinskega arhiva prispevala k poznavanju njegove strukture in njegovi večji dostopnosti. Z izredno vestnostjo, natančnostjo in strokovnostjo sestavljen inventar pa bo dragoceno in neobhodno pomagalo vsem, ki se bodo kot zgodovinarji ali strokovnjaki drugih strok ukvarjali s proučevanjem tega arhivskega gradiva in iskali podatke za svoje raziskave. Na ta način bo tudi vloga plemiških družin ali njenih posameznih članov postala v slovenski zgodovini bolj jasna.

Ignacij Voje

Karl Kaser, *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden*. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 1992. 462 strani.

Docent inštituta za zgodovino jugovzhodne Evrope na univerzi v Gradcu Karl Kaser je pri založbi Böhlau v kratkem času izdal že drugo knjigo. Prva je izšla leta 1990 z naslovom Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft in se teoretično in metodološko ukvarja z vprašanjem, kaj je sploh zgodovina jugovzhodne Evrope. Delo Hirten, Kämpfer, Stammeshelden pa je povsem drugačne vrste, čeprav prav tako obravnava del zgodovine jugovzhodne Evrope. V njej se je Kaser namenil proučiti vzroke in sedanost balkanskega patriarhata, kar je tudi podnaslov njegovega 462 strani obsežnega teksta, ki obsega z uvodom in zaključkom v petih poglavjih 398 strani osnovnega teksta, 7 strani slovarja specialnih izrazov (ne sicer vseh, ki se pojavljajo v tekstu), 51 strani obsega izbrana bibliografija s 652 naslovi, zadnjih pet strani je še register imen, krajev in pojmov. Knjiga je obogatena tudi z 20 zemljevidi in 34 črno-belimi fotografijami.